

FELSEFE ve FELSEFE TARİHİ'NE GİRİŞ

Nedir Felsefe?

Kolaylıkla sorulan, ancak yanıtlanması oldukça güç olan bu sorunun, düşünce tarihi boyunca farklı açılardan sorulduğunu ve aynı çeşitlilikle yanıtlanmaya çalışıldığını söyleyebiliriz. "Felsefe"nin oldukça uzun bir tarihi vardır ve o, farklı dönemlerde farklı şeylere karşılık gelmiştir. Onun tek anlamlı olarak kullanılması için yeterli olacak bir tanım, belirli bir zaman diliminde yaşayan insanların üzerinde uyusacakları kabullenilmiş bir anlam bütünlüğü bulmak imkânsız gözükmektedir. Bu açıdan klasikleşmiş bir tanıma bağlı kalmaktan öteye felsefenin 'neliği' ona yönelen zihnin yüzleşmek zorunda olduğu bir anlam aralığına karşılık gelebilir.

Aristoteles, insanların felsefeyle olan ilgisini meşhur kitabı *Metafizik*'te "*bütün insanlar doğal olarak bilmek ister*" cümlesiyle özetler. O, felsefenin insanların kaçınamayacağı bir etkinlik olduğuna inanmaktadır. Günümüzde "*felsefe herkesin işi*" olduğuna yönelik iddia Aristoteles'in bir önceki cümlesini tekrarlar gözükmektedir. Biri günümüzden 2000 yıl önce, diğeri 20. yüzyıldan gelen bu iki bildiri, felsefenin insan hayatındaki kaçınılmazlığı konusunda bizlere önemli imalarda bulunmaktadır.

Dünyayı kendi perspektifinden yorumlamaya çalışan insan zihninin kendisi ve yöneldiği varlık hakkında belirli yönelimleri vardır. Düşünen insanlar olarak, eylemlerimize belli kriterleri dikkate alarak yön verir, tutumlarımıza bir şekil veririz. Bir şeyin doğru ya da gerçek olduğu iddiasını desteklemek için kanıtlar sunmaya başladığımızda, felsefi bir adım attığımızı varsayabiliriz. Ahlaksal yargı nedeniyle büyük bir ıstırap çektiğimizde ve o yargıyı savunduğumuzda da felsefi bir işe girmişiz demektir. Bir siyasal tutumu diğerine karşı desteklemek için gerekçeler gösterdiğimiz zaman da kabaca felsefi bir ilişki içinde olduğumuz söylenebilir. Ancak unutulmamalıdır ki bu ve benzeri çabaların hiç birisi 'felsefe nedir?' sorusunun cevabı olabilecek nitelikte değildir.

İnsan zihninin sınır tanımayan ilgisi ve soru sormaya olan eğilimi erken yaşlarda kendini gösterir. Zihnin ilk soruları her zaman daha saf ve daha berraktır; Ben ve ötekiler neden var? Tanrı ne kadar büyük? Her şeyi nasıl biliyor? İnsanlar ölünce nereye giderler? Yalan söylemek niçin yanlış? Neye ve kime göre doğru? Niçin her istediğimi yapamıyorum? Erken yaşlardaki daha birçok neden ve niçin sorusu bunları üreten zihin için merak uyandırırken muhatabını da zorlayan bir diyalogun başlangıcıdır. Ne var ki, birçoğumuz ömrümüzün bir noktasında varoluşumuzdan kaynaklanan bu sorulardan bazılarını sormayı bırakırız. Bunun nedeni, kısmen bu soruları çok fazla ezici bulmamız ya da kısmi veya teolojik yanıtlarla kolayca rahatlamamızdır.

Felsefe, daha büyük ve daha derin sorular karşısında çocukluk döneminde görülen merak ruhuna bizi yeniden döndürerek temel sorunlara ilgimizi farklı bir perspektifle yeniden uyandırır. Var olandan hareketle yine kendisine yönelen zihin için bu, amaçlı, ciddi, özenli, dikkatli ve yöntemli bir biçimde düşünmek gibi güç, ama başarılması gereken bir iştir. O, daha tam insan olmaya bir çağrıdır. Sonuçta, felsefenin sorularının, çok gençken çoğumuzun sorduğu soruların daha kusursuz, daha karmaşık ve uzmanca biçimleri olduğu görülür genellikle:

- Yaşamın temel bir anlamı var mıdır?
- Gerçek nedir?

- Ahlakın kaynağı nedir?
- Bazı şeylerin iyi ve doğru olduğu apaçık mıdır? Yoksa değerler zamandan zamana, mekândan mekâna değişir mi?
- Sorumluluklarım varsa eğer, bunlar nelerdir?
- Bilginin imkânı ve vasfı nedir?
- Bildiğimizi nasıl biliriz?
- Kendi geleceğime şekil vermekte özgür müyüm?

Öyleyse felsefe sorularla başlar. Nitekim bazı filozoflar felsefenin en önemli işlevinin bir iddianın, görüşün vb. doğru olup olmadığını araştırmak, sonra da anlamlı soruları berrak bir biçimde ortaya koymak olduğunu savunurlar. Sokrates iki bin yıldan daha uzun bir zaman önce **"sorgulanmamış yaşam yaşanmaya değmez"** diye ısrar etmişti. Sokrates'in benimsediği felsefe anlayışına göre, **felsefenin sorulara yanıt vermek gibi birincil bir sorumluluğu yoktur, o daha çok yanıtları sorgulamakla sorumludur.**

Günümüzde felsefe daha özel ve daha sınırlı bir anlam kazanmıştır. Bugün bir yandan felsefe ile felsefe disiplinlerini, öte yandan da bağımsız bilimlerin her birini tek tek diğerinden ayırıyoruz. Felsefe denilince, evreni bir bütün olarak anlama çabasını kastetmekteyiz. Evreni bir bütün olarak anlama çabasından, daha ilkçağda var olan bir felsefe disiplini, *"Metafizik"* doğmuştur. Evrenin özü ve aslı probleminde metafizik, zaman bakımından bağımsız bilimlerden daha öncedir. Özetle; Önce felsefe var dır, bağımsız bilimler sonradan felsefeden ayrılarak ayrı birer bilim dalı haline gelmişlerdir.

Niçin Felsefe?

Felsefeyi incelemek ve felsefe yapmak için birçok neden vardır. Birinci olarak felsefe, akademik topluluk içindeki bilgi dallarını inceleyen öğrencinin zihnini diyolojik bir biçimde destekler. Başkalarının hiç sorgulamaya bile gerek görmeden öylece doğru kabul ettiği şeylerin ötesine geçme yeteneği ve arzusu, eğitilmiş kişilerin belirgin özelliğidir. Böyle bir yeteneğe ve arzuya sahip kişi, şeylerin "nasıl"ını bilen salt bir teknisyenden daha fazla bir şey, şeylerin "niçin"ini soran bir araştırmacı haline gelir. Örneğin, teoloji alanında kendini yetiştirmeye gayret eden öğrenciye felsefe, yaratan-yaratılan arasında ilişkinin anlamlı kılınabilmesi ve bunun rasyonel delillerle anlaşılabilir olarak başkalarına aktarılabilmesinde önemli bir avantaj sağlar. Felsefe, fikirler dünyasını gözler önüne açarak kişiye, onun normal olarak düşüneceğinden daha dikkatli, daha yöntemli ve daha derinlemesine düşünmesi için belli duygu, düşünce ve alışkanlıklar kazandırabilir. Tabir yerinde ise felsefe, öğrencinin kendi zihin kaslarını geliştirmesine yardım edebilir. Ona eleştiri yaparken kullanabileceği araçları sağlar. Bu araçlar, bir akademik bilgi dalına hâkim olabilmek için gereklidir.

İkinci olarak felsefe, sorunları açıklığa kavuşturmada bize yardımcı olur. Filozoflar, "bilgi bilgisizlikten iyidir, bilinçlilik masumiyetten daha değerlidir" ilkesine sınıksız bağlıdır. Gerçekten de bilmediğimiz ya da yüz yüze karşılaşmadığımız şeyler, uzun vadede bizim için zararlı olabilir. Doğruluk ile yanlışlık, gerçek olan ile gerçek olmayan arasındaki farklara ilişkin açık bir fikre sahip olmamız gerekir. Aynı zamanda, önemli olan şeyi önemsiz olandan ayırt edebilmeliyiz. Aşırı

enformasyon yükünün olduğu bir çağda, insanın sorunları karşısına alıp onlara gerektiği gibi tepkide bulunabilmesi, olguları düzene koyup *hangilerinin* önemli olduğunu açıklığa kavuşturma bilmesi gerekir. Bu korunmayı sağlayan şey, belirlenmiş, değişmez yanıtları körü körüne kabul etmek ya da sorgulayıp yargılamadan çoğunluğun görüşüne uymak değildir. Onu sağlayan şey, eleştirel biçimde ayrımlar yapabilmemizi mümkün kılan varsayımların, yöntemlerin ve ölçütlerin ısrarla ve sistematik bir biçimde araştırılıp sorgulanmasıdır. Felsefe günlük yaşamına ilişkin anlayışımızı zenginleştirir ve kendi yaşamımızdaki mesleki amaçlar, etik ikilemler ve dinsel bağlanmalar gibi önemli sorunlar konusunda ussal kararlar vermemize yardım eder.

Üçüncü olarak, felsefe yapma etkinliği kendi kişisel yaşamlarımızı zenginleştirir. Felsefe bunu çeşitli yollarla yapar. Bu yollardan biri, felsefenin, dünyamızı kendi özel ilgilerimizin ötelere doğru genişletmesidir. Felsefe yaparken yeni derinlikleri hissederiz, yeni boyutları deneyimleriz, yeni ufuklara açılırız. Yeni fikirler çoğu zaman bizim için yabancı ve tehdit edici olsa bile, daha büyük bir evren görmek için kendimizi yeni şeylere açma cesaretini göstermemiz, hayret ve merak duygumuzu ve yeni sorular, yeni yanıtlar bulma yolundaki arayışımızı canlı tutar. O düşüncüyü, duyguyu ve eylemi akla uygun, tutarlı ve anlamlı bir sentez halinde bütünleştirmemize yardım eder. Örneğin, bir insanın çocuk aldırma, savaş ve ötenazi konularındaki görüşlerini uyumlu ve tutarlı bir bütün halinde sistemleştirebilmesi için dikkatli ve tutarlı bir biçimde aklını kullanması gerekir. Sorunlar hakkında hepimizin belli "duyguları" vardır ve çoğumuzun davranışları bu duygulardan birini ya da birkaçını açığa vurur. Bununla birlikte, felsefeyi inceleyinceye kadar bu üç sorunla ilgili görüşlerimizi "insan yaşamı"na ilişkin kendi tanımımızla şöyle ya da böyle ilişkilendirmemiz gerektiğinin farkına varamayabiliriz; böyle tanımlanan bir yaşamın, eğer öyle bir şey yapılacaksa, hangi koşullarda ortadan kaldırılmasına izin verilebileceğini de anlamayabiliriz. Bir kişinin bu sorunları birbiriyle sistemli bir biçimde bütünleştirme tarzı, bir başka kişinin bütünleştirme tarzından belirgin bir biçimde farklı olabilir. Önemli olan şey, kişinin görüşlerinin, olgular konusunda çok dikkatli bir düşünme sürecinin sonucu ve tutarlı olması gerektiğidir.

Felsefeyi incelemenin dördüncü ve yukarıda söylenenlerin hepsiyle ilgili bir gerekçesi de, felsefenin, (hepimizin sahip olduğumuz) güçlü kişisel inançlarımızı dikkatli bir biçimde incelemede ve onların doğruluğunu göstermede (ya da onları değiştirmede) bize yardım etmesi ve böylece bağlanmalarımızın köklerine nüfuz etmemize yardımcı olmasıdır.

Felsefi Bilgi Ne Anlama Gelir?

Bilgi, bilen varlıkla (felsefe dilinde özne veya süje ile), bilinmesi istenen veya bilinen varlık (felsefe dilinde nesne veya obje) arasındaki bir ilişkidir. Bu ilişkide bilen mi, yoksa bilinen mi ağır bastığı, bilginin imkânı veya imkânsızlığı, bilginin kaynağı, alanı, kapsamı, sınırları vb. türünden sorular felsefenin **bilgi teorisi** veya **epistemoloji** diye adlandırılan dalının ilgi alanıdır.

Felsefe de esas olarak bir tür bilgidir, ancak özel bir tür bilgidir. Felsefenin ne tür bir bilgi olduğunu, felsefi bilginin özelliklerinin neler olduğunu anlamak için diğer belli başlı bilgi türlerinden söz etmek gerekir. Karşılaştırma yapabilmek için ele alacağımız bilgi türleri **gündelik bilgi** ve **bilimsel bilgidir**.

Gündelik Bilgi veya **Sağduyu Bilgisi**: Bunlardan en yaygın olanı ve hepimizin az çok kendisine sahip olduğumuz bilgi türü, gündelik bilgi, sağduyu bilgisi veya eski deyimle "amiyane"

bilgidir. Gündelik bilgi, adından anlaşılacağı gibi insanların gündelik hayatlarında ve en sıradan deneyleri sonucunda elde etmiş oldukları sıradan bilgidir. Bu bilginin kaynağı, bütün insanların temelde aynı biyolojik yapıya ve benzer toplumsal koşullara sahip olmalarıdır. Örneğin ister dahi, ister en sıradan bir insan olsun herkes yağmurun ıslattığını, ateşin yaktığını bilir; kırmızıyı kırmızı, sıcak şeyleri sıcak şeyler olarak adlandırır. Yine insan böyle bir bilgi sayesinde ki yiyeceğın açlığı gidereceğini, ilkbaharın arkasından yazın geldiğini söyler. Bu tür bir bilgi bilinçli bir araştırma yöntemi sonucunda elde edilmiş olmayıp ister istemez, farkında olunmaksızın kazanılır ve yapısı itibarıyla da sistemsizdir. O yalnızca yaşama, duyarını kullanma, en ilkel türden deney sonucu ortaya çıkmıştır ve herhangi bilinçli bir yöntemle dayanmaz.

Bilinçli yöntemler kullanarak gündelik bilgiyi veya sağduyu bilgisini aşan iki bilgi örneğı olarak ise **bilimsel bilgi** ve **felsefi bilgi** den söz edilebilir. Bilimsel bilginin özelliğı, belirli kurallar çerçevesinde düzenlenmiş doğrulanma imkânına sahip bilgiler bütünü olmasıdır. Bilimsel bilginin, gündelik bilgiden farklı olarak, bilimsel yöntem ve usullerle doğrulamasının yapılması mümkün olan en güvenilir bir bilgi türü olduğunu söyleyebiliriz.

Felsefi bilgiye gelince, onu belirlemek daha zordur. Yukarıda belirttiğimiz gibi felsefenin en önemli probleminin bizzat felsefenin kendisinin ne olduğu problemi olduğunu söylemek bile mümkündür. Felsefi bilgiyi veya felsefeyi anlamaya çalışırken yapılması gereken en doğru davranış, tarih boyunca kendilerine filozof denilen kişilerin yaptıkları işin kendisine bakmak olacaktır. Böyle bir bakış açısından konuya bakıldığında ise filozofların farklı zamanlarda, farklı kültürlerde, farklı amaçlar ve farklı işlevlerle farklı somut felsefeler ürettikleri görülmektedir. Bununla birlikte bu farklı zamanlarda yaşayan ve farklı amaçlarla farklı felsefeler üreten insanların yaptıkları işin kendisinde bazı ortak özellikler olduğu da gözlemlenmektedir.

Kant felsefeyi "**kendisini akla dayanan nedenlerle meşru kılmak veya haklı çıkarmak iddiasında bir zihinsel etkinlik biçimi**" olarak tanımlamıştır. Bu tavır felsefeyi felsefe yapan ve bütün felsefi düşünme örneklerinde ortak olan bir noktayı gayet güzel bir biçimde ortaya koymaktadır. Burada:

"**akla dayanan nedenlerden**", insanın her türlü deneyini, gözlemini, bunlara dayanan her türlü akıl yürütmesini ve sezgisini içine alan geniş bir nedenler grubunu anlamak gerekir.

"**haklı çıkarmak veya meşrulaştırmak**" iddiasından ise "herhangi bir önermeyi, bu önermeyi ileri sürmeyi mümkün kılan kanıt, temel veya gerekçelerle ortaya koyma"yı anlamak gerekir.

Örneğin "eğer bütün insanlar ölümlü ise ve Ahmet de bir insan ise, Ahmet'in de ölümlü olduğu"nu kabul etmek zorunludur. Burada bu iki öncül bu sonucu zorunlu kılmakta, onu ileri sürmeyi gerektirmektedir. Tabii ki burada önemli olan ilk iki öncülü nasıl elde ettiğimizdir.

Felsefe bu iki öncülün kendilerinin de ya

a) yine bu tür başka bir akıl yürütmenin sonuçları olmasını veya

b) yukarıda söylediğimiz daha genel anlamda insanın bilinçli gözleminin, deneyinin, bunlar üzerinde düşünmesinin sonucu olmasını veya insani sezginin de işin içine karıştırılarak elde edilmesini talep eder.

Felsefede önemli olan felsefi sonuçlardan çok bu sonuçlara varma biçimidir. Başka deyişle felsefede, örneğin bilimlerde olduğu gibi herkes tarafından kabul edilen veya kabul edilmesi gereken doğru, kesin bilgiler veya sonuçlar söz konusu değildir. Herhangi bir bilimde, her zaman öğrenilmesi mümkün bir bilgi, bir hakikat vardır. Örneğin matematikte bir teoremi, fizikte bir doğa

yasasını, tarih biliminde geçmişteki insan topluluklarının hayatına dair birşeyleri öğrenirsiniz. Felsefede karşınıza çıkan ise filozoflar denen insanların çeşitli konularda ileri sürmüş oldukları ve çoğu kez de birbirine aykırı olan birtakım düşünceleri, görüşleri, sistemleridir. Bir bilim adamının başka bir bilim adamının bilimsel bir görüşünü paylaşmak zorunda olmasına karşılık bir filozofun başka bir filozofun felsefi bir görüşünü paylaşması beklenmez, hatta arzu da edilmez. Zaten bugüne kadar herhangi bir filozofun felsefi sistemi veya görüşünün yetkili zihinlerce oybirliği ile kabulüne pek rastlanmamıştır.

Felsefe tarihinde felsefi sistemler birbirlerini takip etmiş, her filozof kendisinden evvel gelen filozofları çürütmeye çalışırken kendisinden sonra gelen filozoflar tarafından da reddedildiği görme kaderiyle karşılaşmıştır. Bu anlamda her filozofun, felsefenin kendisine kadar olan gelişimini veya iddialarını eleştirerek kendi payına yeniden bir felsefi sistem inşa etme çabasında olduğu söylenebilir.

O halde felsefeyle ilgilenen birinin filozoflar tarafından ileri sürülen çeşitli ve farklı düşünceleri, sistemleri tanıması şüphesiz belli ölçüde faydalı olmakla birlikte felsefe yapmak için asıl değildir. Bundan daha önemli ve verimli olacak olan, felsefe yapmanın kendisini öğrenmektir. Bu anlamdan olmak üzere, Kant'ın şu sözünü her zaman akılda tutmak gerekir: "**Öğrenilebilecek felsefe yoktur. Ancak felsefe yapmak öğrenilebilir**".

Yine bu özelliği bakımından felsefe, hedef veya sonuca ulaşmış olmaktan çok Jaspers'in deyimi ile "**daima yolda olmaktır**". Jaspers, ünlü eseri Felsefeye Giriş'te bilgelik (sophia) ile felsefe (bilgelik sevgisi: philosophia) arasında ayrım yapar. Aslında bu ayrımın kökleri de ta Pythagoras'a kadar gider. Gerek Pythagoras, gerek Jaspers, haklı olarak, felsefenin bilgelige sahip olma iddiası değil, bilgeligi sevme, onu elde etmeye çalışma arzusu olduğu üzerinde ısrar ederler.

Buna bağlı olarak felsefede yeni ve özgün bir felsefi sorunu ortaya atmanın, en aşağı bir felsefi soruna yeni bir cevap vermek kadar değerli olduğundan söz edilebilir. Hatta birçok filozof için birincisi, ikincisinden daha önemlidir. Yine felsefede daha önceleri felsefi düşünme ve araştırmanın ilgi alanı içinde bulunmayan bir varlık alanının felsefi düşünme alanı içine sokulması ve felsefi kılınması çok önem taşıyan bir şeydir. Örneğin Yunan felsefe tarihinde Sofistler ve Sokrates'le birlikte o zamana kadar ciddi bir biçimde felsefenin alanı içinde ele alınıp üzerinde düşünülmeyen kültür, ahlak ve siyasetle ilgili konuların felsefi olarak ele alınıp tartışılması, felsefe tarihi bakımından çok önemli bir ilerleme kabul edilir.

Felsefi Düşüncenin Özellikleri Nelerdir?

Felsefi düşünce eleştirisel bir düşüncedir; yani kendisine veri olarak ele aldığı her türlü malzemeyi aklın eleştirici süzgecinden geçirir. Bu malzeme; doğrudan doğruya kendisine yöneldiği varlık alanı tarafından kendisine sağlanabileceği gibi, bundan daha sık rastlandığı üzere bu varlık alanları ile ilgili olarak başka entelektüel etkinlikler tarafından sağlanan malzeme olabilir. Örneğin felsefeci doğrudan doğruya doğa, tarih, toplum üzerinde eleştirisel bir bakış açısıyla düşünebileceği gibi, kendi deneyleri, çeşitli bilimlerden bu varlık alanlarıyla ilgili olarak kendisine sağlanan veri malzeme üzerine de düşünebilir, bunların geçerlilik derecelerini ve sınırlarını soruşturabilir. Bu son özelliği ile felsefenin **bilginin bilgisi** veya **refleksif bir düşünce** faaliyeti olduğu söylenir. Refleksiyon, kendi üzerine dönme anlamına gelir. Burada zihin kendi üzerine dönerek sahip olduğu

bilgiler üzerinde düşünür. Başka bir deyişle kendi sorusuna tekrar geri dönebilme soruyu tekrar tartışabilme gücüdür. Gerek empirik hayatın kendisi, gerek herhangi bir sanatın icrası veya bilimler bize bir dizi bilgiler verirler. Felsefe, esas itibarıyla işte bu bilgiler üzerinde düşünmek, onların temelini ve değerini yoklamak, soruşturma faaliyetidir.

Felsefi düşüncenin bir diğer özelliği, bilimsel düşünce ile ortak olarak paylaştığı **kavram ve soyutlamalar kullanması** ve bunların yardımıyla **ilkeler ve yasalar** ortaya atmasıdır. Bunu da felsefenin genellemeci veya ortak sonuçlara varmak isteyen özelliği olarak adlandırabiliriz. Böylece bilimin *fiat, emek, talep, mülkiyet, enerji, hız, özgül ağırlık* gibi genel ve soyut kavramlarla uğraşmasına karşılık, felsefe *deney, bilgi, anlam, doğruluk, erek, Tanrı, zihin, doğa* gibi kavramlarla çalışır. Ancak burada bilim veya daha doğrusu bilimlerle felsefe arasında, birincinin kavramlarının farklı özel varlık alanlarına ilişkin olmasına karşılık, ikincinin daha genel birtakım kavramlar kullanması anlamında bir farklılıktan söz edilebilir. Özellikle felsefenin bir kolu, **metafizik** diye adlandırılan araştırma alanı geleneksel olarak "varlık olmak bakımından varlığın bilimi", yani her araştırma alanında kendini gösteren genel karakterlerin incelenmesi ve *madde, form, olumsuzluk, yasa, süreç, oluş, neden, eser, yapı* vb. gibi bunları ifade eden kavramların analizi olarak tanımlanmıştır.

Felsefenin Analitik ve Sentetik İşlevi: Felsefi düşüncenin bir diğer özelliği, onun çözümleyici (analitik) ve kurucu (sentetik) işlevidir. Felsefi düşüncenin analitik işlevi derken kastedilen, yukarıda da kısmen işaret ettiğimiz gibi, filozofun kendisinin de içinde bulunduğu ve bir parçasını teşkil ettiği dünyayı anlamak ve kavramak için kendisine sunulan her türlü bilgi, deney, algı ve sezgi sonuçlarından oluşan malzemeyi, kendi bilgi, deney, algı ve sezgi yeteneklerine göre yeniden düşünmesi, **analiz etmesi**, aydınlığa kavuşturması işlevidir. Ancak filozof yalnızca bununla yetinmez, dünyayı parçalanmış veya parçalarına ayrılmış bir halde bırakmaz; buna paralel olan diğer bir düşünme fiili ile bu üzerinde düşünülmüş, çözümlenmiş, aydınlığa kavuşturulmuş malzemedir veya verilerden hareketle dünyayı yeniden inşa eder, kurar, bir birlik ve bütünlüğe kavuşturur. Buna felsefenin **sentetik veya sistemleştirici** işlevi adı verilir. Böylece Sofistler, Hume, Viyana çevresine ait bazı filozofların felsefenin daha ziyade analitik denebilecek işlevi alanında temayüz etmelerine karşılık Platon, Aristoteles, İbni Sina, Hegel gibi filozoflar kendi paylarına dünyayı, bütün parçaları birbirleriyle uyumlu bir bütünlük arz eden bir yapı olarak yeniden kuran sistemci filozoflar olarak kabul edilebilirler.

Felsefe ve Değerler; Bilgelik Sevgisi Olarak Felsefe: Felsefi düşüncenin bilimden farklı olan en önemli bir diğer özelliği, bilimin yalnızca olgularla ilgilenmesine karşılık, felsefenin olgular yanında aynı zamanda **değerler, anlamlar, idealler** veya **erekler** diye adlandırılan bir varlık türünü veya bunları içine alan bir varlık alanını kendisine konu etmesidir. Felsefe deyimini yukarıda işaret edildiği gibi Yunanca "bilgelik sevgisi" anlamına gelen "philosophia" deyiminin Arapçalaşmış şeklidir. Şimdi kelimenin kök anlamının işaret ettiği gibi felsefe **bilginin** (Yunancası *episteme*) veya **bilgeliğin** (Yunancası *sophia*) kendisi, ona sahip olma iddiası değil, bilginin, ancak bundan çok daha özel olarak **bilgeliğin** (Arapçası *hikmet*) sevgisidir. Bilgelik veya hikmet bilgiden farklı, çok daha iddialı ve çok daha zengin bir kavramdır. Bilgelik, en basit anlatımıyla, **insan hayatının anlamı ve değerine ilişkin derin bilgidir**. Bilgelik, kendisine sahip olana mutluluk ve kurtuluş sağlayacağı, hayatına anlam ve değer katacağı varsayılan anlamlı ve değerli bilgi olarak kabul edilir.

Örneğin gök cisimlerinin kütleleri ile doğru, aralarındaki uzaklığın karesi ile ters orantılı olarak birbirlerini ittikleri veya çektiklerine ilişkin Newton'un evrensel çekim yasası, fizik biliminin

veya astronominin alanı içinde ele alınması gereken, olguya ilişkin bir bilgidir. Ama bu bilgi, bizzat Newton veya bir başkası tarafından, evreni matematiksel bir biçimde ve belli bir plana göre düzenli ve uyumlu olarak yaratan akıllı bir Tanrı'nın varlıktaki damgasından haber veren, onun bir işareti, bir ayeti olan şey olarak yorumlandığında artık bilgi olmaktan daha fazla bir şey, bir **bilgelik** olur. Bilgelik, Sokrates'in uğrunda ölümü göze aldığı bilgidir. Yine bilgelik, Kur'an'ın evrene bakarak bizi onun yaratıcısı hakkında düşünmeye davet ettiği bilgidir.

Değerler Felsefesi: Buradan felsefenin, bilimin ele almadığı iyi veya kötü, güzel veya çirkin gibi değerleri ele alan ve genel olarak "değerler felsefesi" (axiology) adıyla adlandırılan disiplininin kaynağı ve varlık gerekçesi ortaya çıkmaktadır. Bilindiği gibi bu iki kavram çiftinden birincisi "ahlak felsefesi"nin (veya etiğin), diğeri ise "sanat felsefesinin (veya estetiğin) özel ilgi alanıdır. Hatta Aristoteles'in haklı uyarısına uygun olarak birey planında "iyi veya kötü"yü ele alan felsefe disiplini "ahlak felsefesi", toplum planında, siyasal rejim planında "iyi veya kötü"yü, yani iyi veya kötü yönetimi konu alan felsefe disiplini "siyaset felsefesi" olarak adlandırabiliriz. Hatta ahlaksal bakımdan değil, bilimsel-olgusal bakımdan "doğru ve yanlış"! bir **norm** olarak ele alıp, bu tür bir bilgi doğruluğunu kendisine konu edinen mantık veya bilim felsefesini de bu anlamda bir tür değer felsefesi disiplini olarak düşünmenin mümkün olduğunu düşünenler de vardır.

"İyi" kavramından başka bu kavrama yakın olan bir de "güzel" kavramı vardır. İyi ve kötünün ne olduğunun yanında güzel ve çirkinin ne olduğu da sorgulanır. Böylelikle, "*güzel*"i kendisine konu alan "*estetik*" ahlak disiplini içinden ayrılarak bağımsız bir disiplin olur.

Felsefenin bu iki ana disiplini -*metafizik* ve *ahlâk*- yanında bir üçüncü disiplini daha vardır: Bu da "*mantık*" tır. Mantık doğru olan bilginin bilimidir. Metafizik ve ahlâk da dahil her bilgi mutlaka hakikate ulaşmak ister, her bilim sürekli olarak doğru bilginin peşindedir, Burada "*hakikat nedir?, bunu nasıl elde ederiz?*" problemi ortaya çıkar. Yine burada, "*acaba hakikate ulaşmak bizim için mümkün müdür?*" sorusunu kendimize sorarız.

Felsefi düşünüş, sözünü ettiğimiz bu ana problemlerden oluşan bir dokumaya benzer. Acaba felsefeyi oluşturan bu üç ana problemin arasında ne türden bir bağ ve ilişki vardır? Bu soruyu bize yalnızca tarihi bir gözlem açıklayabilir. Yani ancak düşünce tarihinin akışını izleyerek felsefenin bu üç ana disiplini arasındaki ilişkiyi açıklamak mümkündür. Felsefe bağımsız bilimlerden özellikle bir noktada ayrılır. Herhangi bir bağımsız bilim ile bu bilimin tarihi gelişimi dikkate alınmaksızın, bu bilim disiplini içinde çalışmalar yapmak mümkündür. Söz gelişi matematikle uğraşan insanın matematiğin tarihini de bilmesi gerekmez. Kuşkusuz bununla, bağımsız bilimlerin tarihinin gereksizliğini söylemek istemiyoruz, Bağımsız bilimlerin tarihi gelişimini araştırmak ve bilmek elbette yararlıdır. Ancak felsefede bu tarihi gelişmeyi bilmek yalnızca yararlı değil aynı zamanda zorunludur. Çünkü felsefede derinleşmek isteyen, felsefe tarihi ile zorunlu olarak yüzleşmek durumundadır.

Felsefe ve Diğer Disiplinler

Felsefe - Bilim İlişkisi

Yukarıda işaret edildiği üzere felsefe bilimle şu ortak özellikleri paylaşır:

- Her ikisi de genel olarak akıl adına konuşurlar ve kendilerini akla dayanan gerekçelerle haklı kılmaya çalışırlar
- Her ikisi de bilinçli, yöntemli ve sistemli birer araştırma faaliyetidirler

- Her ikisi de kavram ve soyutlamalar kullanarak ilke ve yasalara varmak: isterler, genellemeler yaparlar.

Öte yandan onlar arasındaki farklılıkları da şu ana başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Bilimin kavram ve soyutlamaları felsefeninkilere göre daha az geneldir ve daha özel alanları konu alır
- Felsefenin hem olguları ve hem de değerleri ele almasına karşılık bilim ancak olgularla veya ancak bir olgu olarak değerlerle ilgilenir (örneğin insan bilimleri veya sosyal bilimler); değerler, anlamlar, idealler, erekler, böyle olmaları bakımından bilimin konusu olamazlar. Daha basit bir deyişle bilim ele aldığı olgular üzerinde *iyi, kötü, doğru, yanlış, haklı, haksız* vb. türünden değer hükümleri veremez, onlara erekler, idealler, anlamlar yükleyemez;
- Bilimin önermelerinin doğrulanabilmelerine (tahkik edilme, *verification*) karşılık felsefenin önermeleri dar anlamda doğrulanamazlar. Bilime dayanarak hesaplamalar yapıp öndeyilerde (*prediction*) bulunma imkanına sahip olmamıza karşılık felsefede böyle birşey söz konusu değildir
- Bilimsel araştırma ve buluşlar yapma yöntem ve usullerinin belli ve öğretilebilir olmalarına karşılık felsefenin filozoflar tarafından bile üzerinde uzlaşılan belli ve standart bir araştırma, düşünme yöntemi mevcut değildir. Deyim yerindeyse her filozofun kendisine özgü bir felsefe yapma biçimi vardır; Bu durum, yukarda zikrettiğimiz Kant'ın "felsefenin değil, felsefe yapmanın öğrenilmesi gerektiği" yönündeki ünlü sözünün doğru olmakla birlikte, felsefe yapmayı öğrenmenin bilim yapmayı öğrenmekten çok daha zor olduğu konusunda bizi uyarmalıdır.
- Bilime dayanarak bilimin uygulaması olan teknolojiler oluşturabilmesine karşılık felsefede yine böyle bir imkân mevcut değildir. Felsefe bir düşünme (*nazar, theoria*) ve eylemdir (*amel, praksis*), bir yapma, meydana getirme (*sanat, tekhne*) değildir. Dolayısıyla ondan, bilimden olduğu gibi bir tekniğin, teknolojinin, sanatın, sanayinin çıkması mümkün değildir.

Bununla birlikte felsefenin tarih içinde kendisiyle en fazla işbirliği içinde bulunduğu, kendisinden en fazla etkilenip kendisini en fazla etkilediği önemli kültürel-insani faaliyet bilim olmuştur. Felsefe her şeyden önce insanın kendisini çevreleyen evreni, toplumu, insanın bizzat kendisini tanımak ve bilmek amacına yönelik olduğundan çeşitli bilimlerin bütün bu konulardaki çalışmalarının sonuçlarından haberdar olmama lüksüne sahip değildir. Öte yandan bilimin amacı da doğru bilgi olduğuna göre o, doğru bilginin imkânı, koşulları, kaynakları, sınırları konusunda kendisine yol gösterebilecek, kendisini eleştirecek ve bilinçli kılacak felsefi araştırmaların sonuçlarına kayıtsız kalamaz.

Felsefe - Din ilişkisi: Dinsel denebilecek bilgi ile bilimsel veya felsefi bilgi arasında gerek kaynakları, gerek erekları, gerekse yapıları bakımından büyük farklılıklar vardır. Aslına bakılırsa dinde, bilim ve felsefede anlaşıldığı anlamda bir bilgiden söz edilemeyeceği bile söylenebilir. Din "insan hayatını, insanın içinde bulunduğu evrenle belli ölçüde doyurucu ve anlamlı bir ilişkiye sokma çabası ve insani işlerin yürütülmesinde bilgelik sağlama girişimi"dir. Ama din bunu,

entelektüel bir plandan çok pratik ve duygusal bir planda gerçekleştirmeye çalışır. Daha basit bir deyişle din, insanın dünyayı bilme ihtiyacından çok, dünyaya ve onu idare eden ilkeye, Tanrı'ya, insan hayatının bir anlamı olduğuna inanma ihtiyacına karşılık gelir.

İnanma ve bilme arasında ise apaçık bir farklılık vardır: Bilinen bir şeye inanılmaz, o şey yalnızca bilinir. Örneğin ben şu yazıyı yazarken oda sıcaklığının 28 derece olduğunu, termometreye bakmam sonucu biliyorum veya yine ben suyun tahta gibi cisimleri kaldırma özelliğine sahip olduğunu biliyorum veya yine ben bir üçgenin iç açılarının toplamının 180 derece olduğunu biliyorum. Şimdi bütün bilgilerimle ilgili olarak benim aynı zamanda bunlara inandığımı söylemenin makul bir anlamı yoktur. İnanılan bir şey ise bu anlamda bilinmez, daha doğrusu bilinme ihtiyacı içinde değildir veya her hangi bir bilgi ile doğrulanmaya veya yanlışlanmaya ihtiyaç göstermez. Başka bir deyişle inancın konusu olan şey, herhangi bir bilgi ile ortadan kaldırılması yapısal olarak mümkün olmayan şeydir.

Öte yandan dinler zaten kendilerine yönelen insanlardan "bilgi" istemezler, çünkü o "bilgi"yi zaten kendileri onlara verme iddiasındadırlar. Onların insanlardan istedikleri, verdikleri bu bilgiye, getirdikleri mesaja inanılması, iman edilmesidir. Zaten imanın değeri de son tahlilde burada yatar. Eğer bilmek iman etmenin veya inanmanın yerini tutabilseydi veya iman edilen şey aynı zamanda bilinmesi yapısal olarak mümkün bir şey olsaydı, o zaman dine gerek kalmaz, bir süre sonra inancın yerini bilgi alırdı. İman, insanın bir şey, bir varlık, bir değer hakkındaki bilgi eksikliğinden ötürü geçici bir süre için benimsenen ve bu konuda kesin, güvenilir bilgilere ulaşma imkânı doğduktan sonra yerini bu bilgiye terk eden bir zihin etkinliği veya bir ruh tasdiki değildir. Tersine bir şey, bir varlık, bir değer hakkında, bilgiden bağımsız olarak benimsenen ve herhangi bir karşı bilgi ile ortadan kaldırılması söz konusu olmayan, çünkü insan ruhunun ayrı bir planına ait olan orijinal bir zihin etkinliği veya ruhsal-iradi bir tasdiktir.

Bundan çıkacak en önemli sonuç, bir şeye inanma veya iman etme ile bir şeyi bilme arasında, her zaman, asla dolmayacak olan bir aralığın bulunacağıdır. Diğer bir sonuç ise insanların ancak herhangi bir bilgiyle ortadan kaldırılamayacak varlıklara, değerlere inanmalarının makul olacağıdır. İmanın gerçek bir değer ifade edeceği, insan hayatı için gerçekten anlamlı olabileceği yer ancak burası olabilir.

Felsefe - Sanat İlişkisi: Acaba sanatçı anlaşılabilir bir şekilde icrasını gerçekleştirdiğinde muhatabının zihinde nasıl bir anlama olayı gerçekleşmektedir? Başka deyişle sanatçının ilgilendiği bilgi ne tür bir bilgidir, daha doğrusu o bir bilgi midir? Sanat yapıtı bilimden ve hatta felsefeden farklı olarak varlık hakkında bize bir şey söyleyebilmekte midir? Sanatçının kullandığı dil, felsefe ve bilimin dilinden hangi açılardan ayrılmaktadır? Bu ve beraberinde gelen sorular felsefe ve sanat arasındaki ilişkinin keşfedilmesine ve sürekli taze tutulmasına olanak sağlamaktadır. Elbette felsefe bu yaklaşımlarıyla sanat ve sanatçıyı anlamaya çalışırken, kendine ve ilgi alanına farklı boyutlar katmaya devam etmektedir.

Felsefe ne işe yarar? Son olarak felsefenin yararı veya gerekliliği, onun toplumsal-kültürel işlevi ve felsefenin tarihsel gelişimi ile ilgili olarak birkaç şey söyleyebiliriz. Konuya bir işe yaramak açısından baktığımızda en çok işe yaradığı düşünülen bazı etkinliklerimiz, örneğin bilim bile çoğu kez bir işe yaramaz. Çünkü tıp bilimi sayesinde hastalıklarımızı iyileştirip, acılarımızı azalttığımız bir gerçektir, yani tıp bu açıdan faydalıdır ve sağlığımızı korumamıza yarar. Peki, evrenin nasıl meydana geldiğini, uzayda nerelerde hangi galaksilerin bulunduğunu, dinazorların geçmişte neden

dolayı ortadan kalktıklarını bilmek bizim ne işimize yarar? Belki aritmetik bilimi alışveriş yaparken ne kadar para ödeyeceğimizi, ucuzluk dönemlerinde ne kadar indirimden kâr edeceğimizi bilmemize yarar; ama uzayda bir noktadan bir doğruya birden fazla paralel çizilip çizilmeyeceğine ilişkin olarak geometride çağlar boyunca yapılmış olan o geometrik tartışmalar ne işe yarar? Örnekleri çoğaltmak mümkün ama gereksizdir. Bilimin zaman zaman işimize yaradığı bir gerçektir. Ama bilim adamı veya bilim adamlarının çoğu araştırmasını yaparken onun bir işe yarayıp yaramayacağını sormaz bile. Onun amacı, Aristoteles'in söylediği gibi, "insanın doğal olarak bilmek arzusu"nu doyurmaktır. Aynı şekilde sanatın veya sanat eserinin bize yarar sağladığını söylemek, sanatın varlık amacını inkâr etmektir. Evimizde kullandığımız bir sandalyenin açıklayıcı nedeni, üzerinde oturma imkânı sağlaması suretiyle bize bir yarar sağlamasıdır. Ceketimizi astığımız bir askı da ceketimizin buruşmamasına yarar. Ama sandalyenin kendisinin XVI. Louis stili bir sandalye olması veya askının kendisinin diyelim ki ünlü bir heykeltıraşın elinden çıkma bir askı olmasının bu birinci anlamda bir fayda sağlaması söz konusu değildir. Bu son iki durumda faydanın dışında ve ondan tamamen bağımsız bir değer işin içine karışmaktadır ki o da "güzel olan"la, "estetik bakımdan haz verici, heyecan verici olan"la ilgili değerdir.

Ahlak'a geldiğimizde ise; Onun bir işe yaraması şöyle dursun, gerçekten ahlaklı davranan üstün bazı insan örneklerinde olduğu gibi (örneğin Sokrates, Peygamberler, Buda), bu davranışları sergileyen insanlara; hayatları boyunca eziyet, cefa, mihnet, hatta ölüm getirmiş olduğu tarihsel bir gerçektir. O halde ahlaksal davranmanın insana alışılacağı, normal anlamda bir fayda, bir zevk vermediği de açıktır. Nihayet bütün bunlara benzer bir şekilde felsefe de özü itibarıyla ve son tahlilde bir işe yaramaz; meğerki insanın kendisini çevreleyen evreni, insan hayatının bir anlamı olup olmadığını, insan kaderinin ne olduğunu, insanın kendi eylemleri ile hangi ölçüde kaderini değiştirebileceğini ve kendi seçiminin sınırları içinde hangi eylem ve çabaların peşinden koşması gerektiğini, ne tür bir hayatın gerek bireysel, gerek toplumsal olarak en iyi hayat olduğunu vb. bilmeye çalışmasının insan için çok yararlı, çok faydalı bir şey olduğunu söylemiş olmayalım! Felsefi araştırmanın şüphesiz daha önce de işaret ettiğimiz gibi başka düzenden başka faydaları vardır. Örneğin bilimlere yardımcı olabilir, dinlere yardımcı olmuştur vb. Ancak onun arkasında bulunan en temel motif, en iyi bir biçimde Sokrates'in şu cümlesinde ifade edilmiş olan motiftir: **"Araştırılmayan, incelenmeyen, üzerinde düşünülmeyen bir hayat, yaşamaya değer"**, insan, kendi hayatını inceleme kabiliyetidir. Bu olmaksızın o, hiçtir. Felsefe, insanı insan yapan ve bir hiç olmaktan kurtaran araştırma ruhunun, anlamlandırma, yorumlama ve değerlendirme etkinliğinin, önemli sorular sorma ve onlara ciddi olarak cevaplar arama özelliğinin, erdemli olma ve mutlu yaşama talebinin, kısaca bilgeliğe ulaşma özleminin en hakiki bir ifadesidir.

Felsefe problemlerinin anlamını kavrayabilmek, bu problemlerin tarihini izlemeyi gerektirir. Bunun içindir ki, felsefe tarihi bir felsefe disiplini. Felsefe problemleri tarihi akışları içinde dikkate alınır. Böylece onların birbirine ne kadar bağlı olduğunu, birinin ötekilerden nasıl çıktığını görmek mümkün olur. Felsefe tarihi bize bağımsız bilimlerin felsefe çerçevesi içinde nasıl oluştuğunu ve sonradan felsefenin ana kucağından ayrılarak nasıl bağımsız bir disiplin oluşturduğunu gösterir. Bu nedendir ki felsefe tarihi, felsefeye girişi çok kolaylaştırır. Felsefe tarihinin özünü daima felsefe problemlerinin kendisi oluşturmuştur.

Felsefe ve Felsefe Tarihi konusuna kısaca değindikten sonra ilginizi çekecek olan soru, şu olsa gerektir; **"Felsefe" acaba ne zaman ve nerede başlamıştır?**

Kaynaklar:

Ahmet Aslan, Felsefe Giriş, Vadi Yayınları, Ankara 1996.

Stanley M. Honer, Felsefeye Çağrı, Çev.: Hasan Ünder, İmge Kitabevi İstanbul 2003.

K. Ajdukiewicz, Temel Kavramlar ve Kuramlar, Çev.: Ahmet Cevizci, Gündoğan Yayınları, Ankara 1994.

Ernst von Aster, İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi, Uyr.: Vural Okur, İm Kitapları, İstanbul 2005.

İsmail Erdoğan, *"Felsefenin Menşesi ile İlgili Görüşler"*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:8, ss. 59-74, Elazığ 2003.

Burhanettin Tatar, *"Günümüz İlahiyat Fakültelerinde Tefsir, Hadis, Ahlak Felsefesi ve Müzik Derslerinin Anlamı Üzerine Notlar"*, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı:30, ss. 83-96, Isparta 2013.